

kurtulması ve kendi sarayından başlayan tasarruf tedbirleriyle hazineyi düzeltmeye çalışması önemli faaliyetlerindedir. Kâhîr-Billâh merhametsizliğiyle tanınır. İntikamcı ve kan dökmeye meyilli bir mi-zaca sahip olmasının döneminde pek çok cinayetın işlenmesine zemin hazırladığı söylenir. Ehl-i kitap dışında mütalaa edilen Sâbiiler için verilen idam fetvasını uygulamamıştır (Hatîb, VII, 268). Müsiki dinlemeyi seven ve sık sık işret meclisleri düzenleyen Kâhîr-Billâh 321'de (933) şarap içmeyi, teganni ile uğraşmayı ve şarkıcı câriyelerin yüksek fiyatla alınıp satılmasını yasaklamış, bu işleri meslek edinenleri Basra ve Kûfe'ye sürerek oyun ve eğlence aletlerini imha ettirmiştir. Basra ve Uman'dan getirttiği turuncuğillerle ait ağaçları diktiymiş olduğu bahçesinin çok meşhur olduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kitâbü'l-'Uyûn ve'l-hadâ'ik fi ahbârî'l-ha-kâ'ik (nşr. Ömer es-Saîdî). Dimaşk 1972, IV/1, s. 245-248, 261-269, 275-278; Ebû Bekir es-Sûlî, *Ahbârü'r-Râzî-Billâh ve'l-Müttakî-Lillâh* (nşr. J. H. Dunne). Beyrut 1403/1983, s. 1, 19-20, 184; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 313-314, 335-336; a.m.f., *Tenbih*, s. 387-388; Arîb b. Sa'd, *Şilatü Târihi't-Taberî* (Taberî, *Târih* |Ebû'l-Fazl|, XI içinde), s. 124-125, 153-157; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 193-199, 241-295; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, I, 339-340; VII, 268; Muhammed b. Abdülmelik el-He-medânî, *Tekmilâtü Târihi't-Taberî* (Taberî, *Târih* |Ebû'l-Fazl|, XI içinde), s. 273-282; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 123; VI, 69-70, 222, 241, 249-250, 253-254, 265-266, 309, 368; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 201, 244, 248, 264; ayrıca bk. İndeks; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 98-102; H. F. Amedroz, "The Mazalim Jurisdiction in the Ahkâm Sultaniyya of Mawardi", *JRAS* (1911), s. 657; K. V. Zetterstén, "Kâhîr Billah", *IA*, VI, 74; D. Sourdel, "al-Kâhîr Bi'llâh", *EI*² (İng.), IV, 423-424; Abdülkerim Özyaydın, "İbn Mukle", *DA*, XX, 211-212.

MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞÇI

KAHİRE

(القاهرة)

Mısır'ın başşehri.

- I. KURULUŞU ve OSMANLI ÖNCESİ
- II. OSMANLI DÖNEMİ
- III. SON DÖNEM
- IV. MİMARİ

I. KURULUŞU ve OSMANLI ÖNCESİ

Nil deltasının güneyinde bulunan Kahire, Mısır tarihinde daha önceki başşehirlerin çoğu gibi aynı yerde kurulmuştur. Hz. Ömer zamanında Mısır'ı fetheden Amr b. Âs, eski Babilon civarında bölge-

deki ilk İslâm şehri olan Fustat'ı kurdu (22/643). Şehirde Amr b. Âs Camii ve idare binası ile bunların etrafında Amr b. Âs'ın ordusundaki 15.500 asker için kabilelerine göre ayrılmış semtler bulunuyordu. Amr b. Âs aralarında Hemdân ve Himyerîler'in de bulunduğu bazı kabile mensuplarını Fustat'ın güvenliği açısından önem taşıyan Nil nehrinin batı tarafındaki Cîze'ye (Gize) yerleştirdi ve kalelerle burayı tahkim etti. Firavunlar döneminden kalma piramitleriyle meşhur olan Cîze, Ravza (Roda) adası ile birlikte denizden Nil yoluyla gelebilecek tehlikelere karşı bir savunma hattı oluşturuyordu. Zaman içerisinde yapılan muhtelif köprülerle Fustat'a bağlanan Cîze her zaman tarihî ve kültürel önemini korudu. Mısır'da kurulan ikinci İslâm başşehri, Abbâsî kumandanı Sâlih b. Avn'ın Hamrâül-kusvâ mevkiinde 132 (750) yılında kurduğu el-Asker'dir. Fustat'ın kuzeydoğusuna düşen bu şehir, güneyden ve kuzeyden bugünkü Kahire'nin Mecraluyûn köprüleriyle Seyyide Zeyneb meydanı arasında yer alıyordu. Ahmed b. Tolun Mısır'a vali tayin edildiğinde (254/868) el-Asker'in kuzeydoğusunda, Mukattam dağının eteklerinden batıya doğru uzanan alanda Yeşkur dağının eteğinde üçüncü başşehir Katâi' şehrini kurdu ve halen kendi adını taşıyan cuma mescidini yaptırdı. Planlaması bakımından Sâmerâ'ya benzeyen Katâi' şehrinin çekirdeğini cuma mescidinin önündeki ana meydan ve burada mevcut sarayla bîmârîstan teşkil ediyordu.

Fâtîmî Halifesi Muiz-Lidînilâh döneminde Mısır'daki İhşîdî hâkimiyetine son veren kumandan Cevher es-Sıkkîlî Şâban 358'de (Temmuz 969) Fustat'a girdi ve yeni bir idare merkezi kurmak üzere Katâi' şehrinin kuzeyindeki Menâh bölgesinde saray ve sur inşaatı başlattı. Böylece temeli atılan ve büyük bir saray, hükümet konağı ve kışlalardan oluşan bu dördüncü başşehir, Halife Muiz-Lidînilâh'ın gelişinden sonra "Kâhîre" (düşmanlarını kahreden, ezip geçen) adıyla tanınmış ve hilâfet merkezi olmuş. Fustat ise yine kültür ve ticaret merkezi olarak kalmaya devam etmiştir.

Kahire'nin planı ilk kurulduğunda yaklaşık kare şeklinde iken 120 yıl sonra Bedr el-Cemâlî tarafından daha çok güney ve kuzey yönlerinde genişletilerek dikdörtgen şekline getirilmiş ve şehir bu plana uygun olarak eski tuğla surların dışından taş surlarla çevrilmiştir. Cevher es-Sıkkîlî,

Mısır'ı ele geçirdiği sırada maiyetinde olan bütün topluluk ve kabilelere Kahire'de mescidler, pazar yerleri, yolları ve evleriyle alt yapıları tamamlanmış "hâre" denilen on kadar mahalle tahsis etmiştir. Şehrin en önemli binaları sonradan Câmiu'l-Ezher adını alan cuma camii, onun kuzeybatısında bugünkü Meşhedü'l-Hüseynî, Hânü'l-Halîlî, Baybars el-Çâşnigîr Hankahı ve Akmer Camii'nin yerinde bulunan Büyükdoğu Sarayı, onun batısında bugünkü Kalavun Bîmârîstanı civarında olan Küçükbatı Sarayı ve bu sarayla halîç arasında yer alan birçok köşk, küçük sarayla eyvandan meydana gelmiş Kusûrû'z-zâhire isimli hilâfet sarayı idi. Şehrin diğer bölümlerinde de Fâtîmî ordusunun kışlalarıyla yeni kurulan çarşı ve hamamlar bulunuyordu. Surların dışında ise sadece kuzeyde Bâbünnasr'a yakın bir yerde "iki bayram musallâsı" denilen Cevher es-Sıkkîlî'nin yaptırdığı bir bina ile güneyde, Bâbüzüveyle'nin solundan Mukattam dağının eteklerine kadar uzanan alanda Kahire Kabristanı vardı. Fâtîmîler'in Mısır'a gelişinin ardından Ravza'da kurdukları tersane bir süre sonra Fustat'a nakledilmiş ve burada yük ve büyük harp gemileri inşa edilmiştir. İskenderiye'den ve Kızıldeniz'den gelen gemiler yüklerini bu limanda boşaltmıştır.

Fâtîmîler döneminde Kahire'de yapılan en mükemmel camilerden biri Hâkim Camii'dir. Ondan sonra 519'da (1125) ibadete açılan Akmer Camii, ardından Halife Zâfir-Biemrillâh'ın (Câmiu'l-Fâkihiyyîn, 543/1148) ve son olarak da el-Melikü's-Sâlih Talâi' b. Rüzîk tarafından Bâbüzüveyle'nin dışında yaptırılan Sâlih Talâi' Camii (555/1160) gelmektedir. Kahire'de Fâtîmîler devrinde çeşitli dinî müesseseler kurulmuştur. Bunlar arasında Dârülimil adıyla da anılan Dârülhikme, kütüphane ve kültür merkezi olarak Fâtîmî propagandası amacıyla tesis edilmişti. Meşhedeyn denilen bölgede Ehl-i beyt için türbeler veya onların hâtrısına türbeli mescidler inşa edilmişti. Fâtîmîler'in ilk döneminde yalnız halife, devlet adamları, kumandanlar, askerler ve halifenin hizmetinde bulunanlar için bir kale haline getirilen bu şehre ancak özel izinle girilebiliyor ve Fustat halkı içeri alınmıyordu. Şehir, Halife Âmir-Biahkâmillâh ve veziri Me'mûn el-Betâihî'nin gayretleriyle gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. Bu dönemde Bâbüzüveyle ile Seyyide Nefise Türbesi'nin arasındaki güney bölgeye doğru genişleme olmuş, ayrıca vezirin vekili Ebû'l-Berekât Muhammed b. Osman da bu bölgenin di-

nin dışında bulunan bütün türbeleri tamir ettirmiştir. Kahire, hem devletin idarî ve siyasî merkezi hem de Şîî mezhebinin propaganda kalesiydi ve Mısır'ın ekonomi, sanayi ve ilim merkezi olan Fustat'la birlikte başşehir oluşturuyordu. Fâtımîler'in son yıllarında Fustat'ın Vezir Şâver'in emriyle yakılmasından (564/1168) sonra Kahire tam anlamıyla Mısır'ın başşehri oldu. Elli dört gün süren bu yangında kuzeybatıdaki Hamrâvât bölgesi tamamen yandı; şehrin doğu kesimi ise daha önce V. (XI.) yüzyılda vuku bulan büyük bir kargaşada harabeye dönmüştü. Fustat ahalisi, Kudüs Kralı I. Amaury'nin saldırısı karşısında Kahire'ye geçerek savunmaya katıldı. Şîrkûh sonradan Şâver'i ortadan kaldırıp Halife Âdid-Lidînilâh'ın veziri olunca Fustatlılar'ı şehirlerine dönüp onları yeniden kalkındırmaya çalıştı. 572 (1176) yılında yapılan onarımlar sırasında Ebû Sâlih el-Ermenî'ye göre Fustat'taki birçok kilise de eski haline getirildi. Mısır'ı bu tarihten beş yıl sonra gören İbn Cübeyr, Fustat'ın büyük bir bölümünün yeniden inşa edildiğini yazmaktadır.

Fâtımîler devrinde Cevher ve Muiz ile beraber Mısır'a gelen Mağribîliler, Kûtâmelîler, Sanhâcelîler ve Sicilya Rumları'na Halife Aziz-Billâh döneminde Türkler ve Deylemliler eklenmiş, Bedr el-Cemâlî ve ondan sonraki vezirler döneminde Ermeniler'in sayısı çoğalmış, Kahire ve çevresindeki nüfusun çoğunluğunu onlar teşkil etmiştir. Mısır'ın asıl yerli ahalisi köylüler ve Saîd bölgesinde oturmuştur.

Selâhaddin-i Eyyûbî Mısır'ı ele geçirdikten (567/1171) sonra hem kendine mahsus, hem de Kahire ve Fustat'ı denetimi altında tutacak yeni bir başşehir kurmayı düşünmüştü. Bu maksatla Mukattam dağına yakın bir tepeyi seçti ve Kal'atülcebel'i yaptırdı. Burada inşasına başlanan ve I. el-Melikü'l-Âdil döneminde oğlu Kâmil tarafından tamamlanan saray, Osmanlı hâkimiyetinin sonuna kadar sultanların ve valilerin ikametgâhi olarak kullanılmıştır. Bu iç kalenin devamı olan taş surlar Kahire, Katâi' ve Fustat'da içine alarak başşehrin gerçek birliğini sağladı. Kahire'de çok az kalan Selâhaddin Kal'atülcebel'de sürekli ikamet etmedi; Kal'atülcebel'e taşınan ve Kahire'yi merkez edinen ilk Eyyûbî sultanı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'dir. Eyyûbîler, Fâtımîler'in propaganda merkezi olan Ezher Camii'nin itibarını düşürmek için yalnız İbn Tolun, Amr b. Âs ve Hâkim camilerinde cuma hutbesi okuttular ve Kahire'de her-

hangi bir cami yaptırmadıkları gibi eski camilerin tamirleriyle da ilgilenmediler. Buna karşılık hem Fâtımîler'e karşı fikrî mücadeleleri yürütmek hem de Ehl-i sünnet'e verdikleri önemi göstermek amacıyla Kahire ve Fustat'ta yirmi üç medrese yaptırdılar; bunlardan yalnız Kâmilîye ile Sâlihîye günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Eyyûbîler İmam Şâfiî, Abbâsî halifeleri ve kendi hükümdarları el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb ile eşi Şecerüddür'ün adlarını taşıyan türbeler ve Seâlîbe Eyvanı gibi eserler de inşa etmişlerdir. Eyyûbîler, Kal'atülcebel ile surların dışında herhangi bir askerî ve idarî tesis yapmadılar. Sonradan Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ve Kansu Gavri zamanında birleştirilen kalenin su kanallarının bir kısmı Eyyûbîler'e aittir. Cîze yolundaki iki köprünün üzerinde bulunan Karakuş adına yazılmış kitâbeler bunların da Selâhaddin dönemine ait olduğunu göstermektedir. Sultan el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb 1241'de, Kal'atülcebel'den müstahkem hale getirdiği ve bir köprüyle karaya bağladığı Kahire'nin batısındaki Ravza adasına taşındı. Burada yaptırdığı sarayın harabeleri XVIII. yüzyılın sonlarına kadar ayakta kalmıştır.

Memlûkler'in iktidara gelmesiyle (650/1252) Kahire daha da genişledi ve yeni bir şekil kazandı. Bağdat Moğol istilâsına mâruz kalınca Abbâsîler'in hilâfet merkezi de Kahire'ye intikal etti ve burası o günden itibaren Doğu İslâm âleminin dinî merkezi oldu. Memlûkler döneminde Kahire'deki imar faaliyetleri, özellikle Bâbü-züveyle'nin güneyindeki mahallelerde ve Tolun bölgesinin etrafında yoğunlaştı. Buralarda Sultan Hasan Camii, Müeyyed Şeyh Camii ve Hankahı, Sargatmış Medresesi, Sencer el-Cavli Medrese ve Mes-cidi, Emir Yeşbek (Yüşbek) Köşkü gibi çok sayıda dinî ve içtimâî tesis yapıldı. Moğol istilâsına uğrayan ülkelerden gelen mülteciler Birketülfîl çevresine ve şehrin kuzeyindeki Hüseyniye bölgesine, Moğol ordusundan kaçan bir kısım askerler Bâbüllük bölgesine ve daha sonra gelen Vâfidiye cemaati de Fustat'ın kuzeyindeki Yediçeşme yakınlarında bulunan Hikrûakboğa'ya yerleştirildi. Hüseyniye, buraya yerleştirilen mültecilerin çokluğu sebebiyle şehrin en kalabalık semti haline geldi. Burada Emir Çevgândâr bir cami, sarayhan (fundûk) ve hamam yaptırdı; ayrıca Memlûkler devrinde Kahire'de yapılan 130 camiden on ikisi Hüseyniye sem-

tinde bulunuyordu. Hüseyniye'de el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun zamanında yüksek rütbeli otuz emîrin yerleştiği bilinmektedir. Bu sebeple de el-Melikü'n-Nâsır, burayı Kûmirriş ve Arzuttabâle ile bağlamak maksadıyla körfezin batısında birçok köprü yaptırmıştır. IX. (XV.) yüzyılın başlarına kadar şehrin iktisadî hayatında önemli rol oynayan kuzeybatıdaki Bulak Limanı da Muhammed b. Kalavun zamanında inşa edilmiştir.

Kahire el-Melikü'n-Nâsır Muhammed döneminde gelişmesinin zirvesine ulaştı ve en geniş sınırlarına kavuştu. İbn Fazlullah el-Ömerî o sırada Mısır'ın başşehrinin Fustat, Kahire ve Kal'atülcebel adlı üç büyük şehirden oluştuğunu söyler. Makrîzî de bu dönemde Kahire ile Fustat'ın birleşik bir tek şehir haline geldiğini yazar (*el-Hitâ, I, 365*). O günlerde şehrin nüfusunun 500-600.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Fakat 749'da (1348) başlayıp on beş yıl ve 776'da (1374) başlayıp iki yıl süren veba salgınlarında pek çok kişi ölmüştür (*a.g.e., I, 339*).

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed döneminde Kahire'nin yaşadığı her alandaki gelişmenin IX. (XV.) yüzyılın başlarından itibaren Timur istilâsı sebebiyle yerini çöküşe bıraktığı görülür. İbn Tağrıberdî, 806 (1403) yılındaki kıtlık ve veba salgını sırasında şehrin büyük bir bölümünün harabeye döndüğünü ve nüfusunun neredeyse üçte ikisinin yok olduğunu söyler (*en-Nücûmü'z-zâhire, XIII, 152*). Makrîzî de emirlerin şehri yağma ettiklerini, vakıflara saygı göstermediklerini ve birçok kimsenin devlet ve vakıf mülklerine el koyduğunu, özellikle 811 (1408) yılında Emîr Cemâleddin Yûsuf Üstâdüddâr'ın Bâbü'ld semtindeki birçok emlâki ve vakıf arazisini gasbederek yerlerine sonraları Kahire'nin tarihinde büyük rol oynayan ve "hayyü'l-Cemâliyye" (Cemâleddin mahallesi) denilen mevkide bir saray ve medrese yaptırdığını yazmaktadır. Fustat'ta ise Makrîzî, Kalkaşendî ve İbn Dokmak'ın da kaydettiği gibi IX. (XV.) yüzyılın başlarında yalnız Nil sahilindeki ve Amr b. Âs Camii civarındaki yapıların harabeleri kalmıştı. Fustat ekonomik önemini kaybettikten sonra nüfusu azalmış ve aynı yüzyılın sonlarına doğru artık tamamiyle tahrip edilmişti. Kahire, daha sonraki dönemlerde ve özellikle el-Melikü'l-Eşref Kayıtbay zamanında bazı imar faaliyetlerine sahne oldu. Fakat VIII. (XIV.) yüzyıldaki nüfusuna ulaşamadı; Osmanlı hâkimi-

yeti öncesine ait tahmini rakam 385.000'dir. Memlûkler'in ticarî faaliyetleri Fâtîmîler zamanındaki Kahire'nin sınırları içinde yoğunlaşmıştı; yalnız şehrin merkezini teşkil eden Kasaba semtinde yirmi üç ayrı çarşı ve yirmi üç "vikâle" (vekâle, kapalı çarşı, kervansaray), günümüzde Bâbüveyle dışında kalan mahallelerde birçok ticaret merkezi vardı. Haliç'in arka tarafında da küçük pazar yerleri ve çeşitli zenaat erbabına ait dükkânlar bulunuyordu.

Memlûk camilerinin en önemlisi surların kuzeybatısında I. Baybars tarafından yaptırılan I. Baybars Camii idi. 715 (1315) yılından itibaren özellikle el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'a ait Kal'a Camii'nden sonra birçok cami daha inşa edildi. 662'de (1264) açılan I. Baybars'ın yaptırdığı Zâhiriyye Medresesi dört eyvanlı olarak planlanmış ilk medrese idi. Diğer önemli Memlûk medreseleri, devrin mimari anlayışına uygun biçimde Kasaba semtinde Kalavun, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ve Berkuk tarafından yaptırılan yapılarıdır. 703'te (1303) açılan dört eyvanlı Nâsiriyye Medresesi dört mezhep fikhinin aynı bina içinde okutulduğu ilk medresedir. Kahire'deki ilk hankah, 569 (1173) yılında Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bugünkü Cemâliye caddesi üzerinde bulunan Karasungur Medresesi'nin karşısına yaptırdığı Saîdû's-suadâ Hankahı'dır. Osmanlı devrine kadar kurulan diğer hankahlar ise şunlardır: Bunkdâriyye, II. Baybars el-Çâşnigir, Şeyhû el-Ömerî, İbn Gurâb, Sencer el-Cavlî, Ferrec b. Berkûk, el-Melikü'l-Eşref Barsbay, el-Melikü'l-Eşref İnal. Mısır'daki hankahların gelişimi tarikatlarla bağlı olduğundan tarikatların IX. (XV.) yüzyıldan itibaren çözülme sürecine girmesiyle sayıları azalmıştır.

Memlûkler devrinde Kahire'de kurulan iş yerleri, hanlar ve vikâlelerin mimarisi bir bütünlük arz ediyordu. Kahire hanlarının en eskisi, tarihi 742 (1341) yılından önceye uzanan ve günümüzde yalnız kapısının kalıntısı intikal eden Kûsûn Hanı'dır. Sultan Kayıtbay'ın 882 (1477) yılında Ezher Camii civarında, 885'te (1480) Bâbü'nasr içinde yaptırdığı iki hanla Sultan Kansu Gavri'nin 906-922 (1501-1516) yılları arasında yaptırdığı Nahle Hanı ve yine Kansu Gavri'nin tamir ettirdiği kapalı çarşı ile Hânû'l-Halîf diğer hanların başlıcalarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme* (trc. Yahya el-Haşşâb), Beyrut 1983, tür.yer.; İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzatü'l-behiyyetü'l-zâhire fi hıtaî'l-Mu'iziyyeti'l-Kâhire* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1417/1996; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, I-V, tür.yer.; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, bk. İndeks; İbn Dokmak, *el-Intişâr li-vâsıfati 'ikdi'l-emşâr* (nşr. K. Vollers), Bulak 1309-10; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, Kahire 1938, III, 325-375; Makrizî, *el-Hıtaî*, I-II, tür.yer.; a.mlf., *es-Sülûk* (Ziyâde), I-II, tür.yer.; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'l-zâhire* (nşr. Mustafa es-Sekkâ - Kâmil el-Mühendis), Kahire 1969, XIII, 152; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtaî't-Tevfiküyye*, Bulak 1306, tür.yer.; S. Lane-Poole, *The Story of Cairo*, London 1924; M. Clerget, *Le Caire-étude de géographie urbaine et d'histoire économique*, Le Caire 1934, I-II; Fuâd Ferrec, *el-Kâhire*, Kahire 1943, I-III; Ahmed Fikrî, *Mesâcidü'l-Kâhire ve medârisühâ*, Kahire 1965-69, I-II; *el-Kâhire: Târîhuhâ ve fûnûnühâ ve âşâruhâ* (nşr. Hasan el-Bâşâ), Kahire 1969; J. Abu-Lughod, *Cairo, 1001 Years of the City Victorious*, Princeton 1971; Suâd Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve evliyâ'ühe's-sâlihîn*, Kahire 1971-83, I-V; S. J. Staffa, *Conquest and Fusion - The Social Evolution of Cairo A. D. 642-1850*, Leiden 1977; J. Cl. Garcin, "Habitat médiéval et histoire urbaine à Fustât et au Caire", *Palais et maison du Caire I. Epoque mamelouke*, Paris 1982, s. 145-217; W. B. Kubiak, *Al-Fustât; Its Foundation and Early Development*, Cairo 1987; N. D. MacKenzie, *Ayyubid Cairo, A Topographical Study*, Cairo 1992; Cemâl Hamdân, *el-Kâhire*, I baskı

yeri yok] 1993 (Kitâbü'l-hilâl); A. Raymond, *Le Caire*, Paris 1993; a.mlf., "La population du Caire de Maqızi à la description de l'Egypte", *BEO*, XXVIII (1975), s. 201-215; a.mlf., "Cairo's Area and Population in the Early Fifteenth Century", *Muqarnas*, II, Leiden 1984, s. 21-31; Eymen Fuâd Seyyid, *La capitale de l'Egypte jusqu'à l'époque fatimide's essai de reconstitution topographique*, Beyrut 1995; P. Casanova, "Histoire de la description de la citadelle du Caire", *Mémoires de la mission archéologique française au Caire*, IV (1891), s. 509-781; K. A. C. Creswell, "The Foundation of Cairo", *Bulletin of the Faculty of Arts University of Egypt*, I (1933), s. 258-281; V. B. Minecke, "Eine Stadtsicht des Mamlukischen Kairo aus dem 16. Jahrhundert", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Abteilung Kairo*, XXXII (1976), s. 113-132; J. Cl. Garcin, "Toponymie et topographie urbaines médiévales à Fustât et au Caire", *JESHO*, XXVII/2 (1984), s. 113-155; C. H. Becker, "Kahire", *IA*, VI, 74-86; a.mlf., "Mısır", *EP* (İng.), VII, 148-152; J. Jomier, "al-Fustât", a.e., II, 957-959; a.mlf., "al-Kâhira", a.e., IV, 441-444; J. M. Rogers, "al-Kâhira", a.e., IV, 424-441; O. Weintritt, "Rawda", a.e., VIII, 463-465.

EYMEN FUÂD SEYYİD

II. OSMANLI DÖNEMİ

Mısır'ın Yavuz Sultan Selim tarafından 922 Zilhiccesinde (Ocak 1517) fethiyle başlayan Kahire'de Osmanlı devri, görünüşe göre 1914'te sona ererse de fiilen XIX. yüzyılın başında etkisini yitirmiştir. Bundan önceki Memlûk hâkimiyeti boyunca Mısır Akdeniz'in doğu havzasının ana merkezi olmuş, Kahire ise Doğu dünyasının en önemli şehirlerinden biri özelliğini kazanmıştı. Roma ve Venedik'i başka şehirlerle kıyas edebilecek derecede iyi tanıyan seyyah Félix Fabri 1483'te Kahire'yi bütün dünya şehirlerinin en büyüğü ve meşhuru, dünyadaki en harika bir şehir olarak belirtir (*Le voyage en Egypte*, II, 400).

Osmanlı Kahiresi hakkında çeşitli araştırmacılar tarafından genellikle olumsuz fikirler ileri sürülmüştür. Bu husus, Osmanlı dönemiyle ilgili küçümseyici bir tavır yansıttığı kadar Osmanlı Kahiresi'nin Memlûkler'e ait metropol ve onun âbidevî azametiyle karşılaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Mercel Clerget klasikleşmiş eserinde, "Şehir anlaşılabilir bir şekilde yavaş yavaş sönüyor, ölmeye yüz tutuyor. Şaşaalı mâzisinin kalıntıları yıkılmaya terk ediliyor" demektedir (*Le Caire*, I, 178). Söz konusu fikirleri doğrulamak için çeşitli deliller de sıralanmıştır. Bunlara göre Kahire, bütün Ortadoğu'yu kaplayan bir sultanlığın başşehri iken bir eyaletin merkezi durumuna indirilmiş, böylece gelir kaynakları küçülmüş ve sonraki yıl-

XIX. yüzyıl sonunda Kahire'den bir görünüş (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90565)